

Yksilöt ja perheet yhteiskunnallisen murroksen pyörteissä pitkällä 1800-luvulla

Arvio teoksesta Annola, Johanna. *Säädöttömät: Perheet ja murros pitkällä 1800-luvulla*. Vastapaino. 2022. 367 s. ISBN-978-951-768-983-0.

Piia Einonen

Säädöttömät historiantutkimuksena

Akatemiatutkija Johanna Annolan teos *Säädöttömät: Perheet ja murros pitkällä 1800-luvulla* kuljettaa lukijaansa läpi vuosisadan, jolloin yhteiskunta oli monella tavalla muutoksessa. Murrosaikaa lähestytään yksilöiden ja sukujen perspektiivistä, ja peilataan yksilöllisiä kokemuksia ja kohtaloita laajempaan yhteiskunnalliseen kehukseen ja maailmankuvaan. Muutos ja liike läpäisevät tutkimusta, jossa keskiössä ovat teoksen nimen mukaisesti säädöttömät henkilöt, he, jotka tavalla tai toisella pyristelivät elämässään totuttujen säätyrajojen ulkopuolella. Samaan aikaan nuo rajat olivat vähitellen murtumassa, osin juuri teoksen tutkimuskohteiden Hanna Tammisen ja Elin Ahrenbergin/Aarrevaaran kaltaisten henkilöiden ansiosta. Kuten tekijä itse toteaa, ”*Säädöttömissä* on siis kyse ennen kaikkea ruohonjuuritason sosiaalisesta liikkuvuudesta: tavoista, joilla yksilöt liittivät elämänsä yhteiskunnan kudokseen, sekä mielenmaisemista heidän tekemiensä valintojen takana.” (s. 13).

Säädöttömät ei ole perinteinen historiantutkimus ja sen myötä myös teoksen arviointi on vaikeaa. Teksti etenee vahvan narratiivisesti yksilöiden ja perheiden elämäntokojen kautta, ja vaikka se on yhtäältä lukukokemuksena hieno, on se toisaalta tutkimuksena vaikea, koska tietoa aikakaudesta on siroteltu tarkoituksenmukaisiin kohtiin. Näin ollen kirjan anti ei alkuunkaan avaudu sisällysluetteloja selaamalla. Teosta on myös vaikea lukea sieltä täältä, tai palata tekstiin tauon jälkeen, koska mukana on paljon henkilöitä, joiden kohtalot vyöryvät esiin sivu toisensa jälkeen. Tässä suhteessa teos muistuttaakin pikemmin asiaproosaa tai kaunokirjallisuutta kuin varsinaista historiantutkimusta. Samalla rakenne johtaa siihen, että laajemmat teemat ja yhteydet ajan ilmiöihin jossakin määrin katoavat muun tekstin joukkoon.

Kirja on myös muutoin historiantutkimuksena poikkeuksellinen, sillä totutusti tutkimuksen alussa esitellyt tutkimuksellisten valintojen osuus on liitteenä kirjan lopussa. Tämä ratkaisu epäilemättä palvelee erityisesti laajempaa yleisöä.

Menetelmällisiä ratkaisuja ja valittua henkilölähtöistä mikrohistoriallista näkökulmaa avataan perusteellisesti tukeutuen metodikirjallisuuteen ja samoin kerrotaan tutkimuksen taustasta, lähdeaineistoista ja eettisistä pohdinnoista. Teos pohjaa osittain Annolan köyhäntalojen johtajattarista kertovaan väitöstutkimukseen (Annola 2011) sekä siinä käytettyihin aineistoihin, mikä selittää osin laajaa alkuperäisaineistoa. Lisäksi olemassa oleva tutkimuskirjallisuus on huomioitu tarkasti ja se onkin tarpeen, sillä kokoavia esityksiä pitkältä 1800-luvusta ei juurikaan ole. Erityisesti vuosisadan alkupuoliskoa käsittelevää tutkimusta on melko niukasti ja myös lähdeaineistot ovat pirstaleisia. Niistä on kuitenkin kudottu eheä ja koherentti tutkimus.

Säädöttömät liikkuu monella tapaa hyvin henkilökohtaisella tasolla ja se on selkeästi ollut myös kirjoittajalleen omakohtaiseksi muotoutunut prosessi. Tätä avataankin lukujen alussa, joissa on lyhyitä kuvauksia tekijän suhteesta tutkittaviin henkilöihin, sekä tuokiokuvia tutkimuksen teon lomasta. Tutkimuskohteet perheineen ovat valikoituneet mukaan väitöstutkimuksen aineistosta, mutta he eivät ole tutkijan sukulaisia, vaikka hän onkin ollut yhteydessä sukujen jälkipolvien edustajiin. Annola kirjoittaa auki niitä moninaisia tunteita, joita historiantutkija usein kokee aineistojensa ja teemojensa äärellä, mutta joita harvoin tuodaan esiin. Hän kertoo esimerkiksi vierailuista hautausmailla ja kohtaamisistaan tutkimuskohteidensa sukulaisten kanssa, sekä hiukan myös epäröinnistään vieraan todellisuuden äärellä. Ratkaisu on poikkeuksellinen ja teoksen luonteeseen istuva, mutta jossakin määrin reflektioivat tekstit jäävät irrallisiksi.

1800-luku naisten ja liikkumisen vuosisatana

Historiakuvassamme 1800-luvun jälkipuolisko on ollut tapana esittää dynaamisena modernin yhteiskunnan alkuvaiheena, kun taas näkemyksessä vuosisadan alkupuoliskosta on pitkään korostunut staattisuus. Valtiollisen historian ollessa historiantutkimuksen keskiössä tällainen kärjistetty kahtiajako onkin ollut jossakin määrin perusteltu, mutta viime aikoina näkemystä on alettu laajemminkin kyseenalaistaa ja purkaa. Tässä viitekehityksessä *Säädöttömät* on näkökulmaltaan tärkeä puheenvuoro ajasta. Kirjan keskiössä ovat erityisesti kaksi köyhäntalojen johtajaa ja virkanaista, jotka toimivat useilla eri paikkakunnilla: Hanna Tamminen (1854–1927) ja Elin Ahrenberg/Aarrevaara (1883–1923), sekä heidän sukunsa. Heidän tutkimisensa tärkeyttä korostaa Annolan mainitsema (viite 2, s. 315), historiantutkija Riikka Miittisen havainto, että yleisestikin 1800-luvun yhteiskunnallista kehitystä on tarkasteltu usein työkykyisen ja -ikäisen, valkoisen heteromiehen näkökulmasta. Tämän olisi voinut viitteen sijaan nostaa myös varsinaiseen tekstiin, sillä se korostaa entisestään kirjan teemojen tärkeyttä. Historiakuvan monipuolistaminen kattamaan laajemmin aikalaisten kokemusmaailmaa – yksilöitä ja heidän ainutkertaisten elämiensä erilaisia reunaehtoja – avaa myös sitä todellisuutta, joka historiantutkimuksen avulla on mahdollista tavoittaa.

Annola näkee 1800-luvun murrosaikana, mutta korostaa murroksen ja muutoksen eriaikaisuutta ja erilaisuutta, sekä sitä, että ajan poikkeuksellisuus ei näkynyt kaikille välttämättä ollenkaan. Lisäksi hän nostaa oivallisesti esiin sen tosiasian, että yhteiskunnallisen murroksen hahmottaminen on aina jälkiviisautta, koska tutkitut henkilöt eivät välttämättä pitäneet alkuunkaan itseään ”murrosajan yksilöinä”

(lainausmerkit Annolan), vaan suunnittelivat vain omaa tulevaisuuttaan. Yhteiskuntaa läpäisevä ja muokkaava murros oli kuitenkin läsnä juuri mielentilassa ja laajenevissa odotushorisonteissa, eli siinä, minkä koettiin olevan mahdollista itselle ja lapsille. Lisäksi Annola hahmottaa murroksen näkyneen niissä järjestelyissä, joita tehtiin tilaisuuksiin tarttumiseksi tai vaikeuksista selviytymiseksi (s. 13). Kirjan lähestymistapa onkin realistisuudestaan huolimatta sävyltään valoisa nostaessaan esiin ahdingon ja kurjuuden lisäksi myös toiveikkuuden ja toisten kannattelun. Sen, miten aviottoman lapsen äidistä pidettiin huolta, nuorta autettiin kouluttautumaan ja sukulaisista huolehdittiin. Toki tummatkin sävyt ovat esillä ja esimerkiksi Hanna Tammisen Juho-puolison kohtalo kertoo epäonnistumisesta ja katkerasta lopusta oman käden kautta.

Yksilöllisen näkökulman ollessa keskiössä lukija jää välillä kaipaamaan vielä hiukan syvällisempää suhteutusta muihin aikalaiskokemuksiin ja yleiseen tilanteeseen. Toisinaan tämä on ymmärrettävästikin vaikeaa tutkimuskirjallisuuden niukkuuden vuoksi. Paikoin taas vertailukohtia on haettu sieltä, mistä tutkimusta on ollut saatavilla, ja esimerkiksi Suomen sodan aikaista ja jälkeistä kuolleisuutta on suhteutettu tutkimuksen näkökulmasta muutoin sivussa olevaan Hollolaan (s. 31). Koska kattavaa tutkimusta ei ole tehty, on vertailukohdaksi haettu tietoa pitäjistä, josta tutkimustietoa on olemassa, vaikka tätä taustaa ei lukijalle avatakaan. Tekstin soljuminen yksilöiden kohtaloiden mukaan ja kontekstoinnin nivominen kertomuksellisesti sopiviin kohtiin on suurimmaksi osaksi toimiva ratkaisu, mutta toisinaan ilmiöiden laajempaa selitystä joutuu odottamaan. Paikoitellen myös jotkut alkuperäisaineistosta tehdyt havainnot ovat jääneet – kenties osin rakenteesta johtuen – niukalle huomiolle. Esimerkiksi Jyväskylän maalaiskunnassa asuneiden Hakaloiden kytkökset Kuopioon, johon myöhemmin Hagelineina tunnetut pojat lähetettiin opiskelemaan, jäävät huomiotta (s. 107). Todennäköisesti nämä aukot selittyvät aineistojen ja tutkimuskirjallisuuden vaikenemisellä kyseisistä asioista, mutta kenties sen olisi voinut avata lukijalle.

Annolan tutkimus on pitkälti kertomusta sosiaalisesta liikkuvuudesta. Tämän hahmottamista olisi helpottanut, jos jo johdannossa olisi kerrottu selkeämmin siitä, miten suvut ja perheet sosiaaliseen hierarkiaan asettuivat. Elinin sosiaalinen tausta hahmottuu alhaisempana ja Hannan ylempänä, mutta näihin viitataan melko ylimalkaisesti. Ehkä myös sukupuiden paikka olisi ollut jo johdannon yhteydessä, sillä nykyisellään ne katoavat teoksen viimeisille sivuille. Yleisesti ottaen kuitenkin sosiaalinen liukuminen alaspäin ja kipuaminen hierarkiassa ylös, sekä niihin kytkeytyvät vaihtelevat mekanismit tulevat hyvin kuvatuiksi. Sen sijaan joitakin yhteiskunnallisen muutoksen ja säätyjärjestelmän murroksen oireita, kuten itsellisten määrän kasvua (s. 43, 45) ei liitetä osaksi kokonaisuutta.

Sosiaalisen liikkuvuuden ohella *Säädyyttömät* kertoo paljon fyysisestä liikkumisesta ja jopa yllättää kuvauksilla siitä, miten paljon 1800-luvulla liikuttiin töiden ja toimeentulon perässä. Etäisyyksiä ja liikuttuja matkoja kuvaillaan jonkin verran, mutta millaiset matkat olivat aikalaisille pitkiä ja mitkä taas lyhyitä? Entä mitä liikkuminen ja muuttaminen kertovat konkreettisista mahdollisuuksista suunnitella tulevaisuutta? Oliko liikkuminen ajalle tavanomaista vai voidaanko kirjan säädyyttömiä kenties pitää poikkeuksellisen liikkuvaisina? Näitä teemoja olisi ainakin 1800-luvun alkupuoliskon osalta voinut mahdollisesti taustoittaa artikkelilla ”Leipä taivalten takana – liikkuminen

1800-luvun alun Suomessa” (Einonen, Frigren, Hemminki & Uotila 2016). Myös kartta olisi havainnollistanut ja konkretisoinut liikkumisen fyysistä ulottuvuutta.

Teos on kautta linjan vakuuttavasti argumentoiva ja huolellisesti nootitettu. Tästä syystä silmiin pistääkin käsite *uusperhe* (s. 53), joka vaikuttaa melko anakronistiselta aikalaiskontekstissa. Jo käsite *perhe* saattoi 1800-luvulla pitää sisällään hyvin erilaisia perhemuotoja, sillä ajatus ja ihanne ydinperheestä alkoi muotoutua vasta 1800-luvun lopulta lähtien, mikä tuodaankin liitteessä esiin (s. 308). Hanna ja Juho Tammisen, Selma ja Timoteus Lokan sekä Helga ja Mauritz Ahrenbergin perheet näyttäytyvät ydinperheihanteen mukaisina, mutta kaikki ne hajosivat miehen kuolemaan lasten ollessa vielä pieniä. Myös uudelleen avioituminen oli tavallista. Perheen käsitettä olisi siis voinut pohtia ja problematisoida vielä laajemminkin.

Tutkimus liikkuu paikoin hyvinkin syvällä kohteidensa elämässä ja kokemuksissa. Annola onkin pohtinut teoksen lopun liitteessä asemaansa, suhdettaan tutkimiinsa henkilöihin, sekä tutkimuksen eettisiä valintoja monisyisesti. Tämä toteutuu teoksessa linjakkaasti. Ainoastaan yhdessä kohdassa lukijaa jää mietityttämään, mitä lisäarvoa tutkimukselle tuo mielenvikaiseksi luokitellun naisen esittäminen nimellä (s. 183).

Monessa kohdin kuitenkin yksityiskohtien määrä hämmentää lukijaa ennen kaikkea siitä syystä, että myös ylimpien säätyjen alapuolella elämäänsä eläneistä ja kohtaloitaan muokanneista henkilöistä on löydettävissä näinkin paljon tietoa. Annolan tekemän lähdetyön ja käytettyjen aineistojen määrä on runsaudessaan vaikuttava, jopa suorastaan hengästyttävä.

Lopuksi

Johanna Annola liittää itse teoksensa Riikka Miettisen ja Ella Viitaniemen toimittaman *Reunamailla*-teoksen (2018) jatkoksi, sillä siinä keskiössä ovat Länsi-Suomen tilattomat 1600–1800-luvulla. Kiinnostavalla tavalla *Säädyttömät* muodostaa ikään kuin vastinparin myös Charlotta Wolffin mainiolle teokselle *Edelläkävijät* (2020), jossa tarkastellaan tiettyjen yhteiskunnalliseen eliittiin lukeutuvien perheiden ja sukujen kautta pitkää 1800-lukua. Annola puolestaan antaa äänen rahvaaseen ja alempaan säätyläistöön, sekä säätyjen väliin muotoutuvaan keskiluokkaan kuuluneille ihmisille. Edelläkävijöiden ja säädyttömien toimintaympäristöt poikkesivat jo lähtökohtaisesti toisistaan ja tutkimuksellisesti käytettävissä olleet lähdeaineistot ovat hyvin erilaisia, mutta teokset täydentävät monella tapaa kuvaamme 1800-luvun yhteiskunnasta ja yksilöistä oman elämänsä toimijoina.

Lukukokemuksena Annolan tutkimus on – tieteelliselle tekstille poikkeuksellisesti – mukaansatempaava ja vaikuttava. Teksti on soljuvaa, ilmaisuvoimaista ja välttää kliseiset ilmaisut. Lisäksi Annola on päässyt tutkittaviensa lähelle tavalla, jota harvoin tapaa. Lähestymistapaa voisi kuvata myös historiallisena empatiana, jossa aikalaisia heidän omista lähtökohdistaan käsin ymmärtävä tutkimusote näyttää tutkimuksen kohteet tuntevina, kokevina, ajattelevina ja kokonaisina ihmisinä, joihin on helppo samastua. Narratiivinen ja kokonaisvaltainen kerronta tuo heidät myös lähelle lukijaa ja herättää historian eloon. Samalla teos onnistuu avaamaan uudenlaisia näkökulmia

suomalaiseen yhteiskuntaan, sosiaaliseen liikkuvuuteen, sekä naisten rooliin perheidensä yhteiskunnallisen aseman muovaajina pitkällä 1800-luvulla.

Kaupunkihistorian dosentti Piia Einonen on historian yliopistotutkija Jyväskylän yliopiston Historian ja etnologian laitoksella.

Kirjallisuus

Annola, Johanna. 2011. *Äiti, emäntä, virkanainen, vartija: Köyhäintalojen johtajattaret ja yhteiskunnallinen äitiys, 1880–1918*. Bibliotheca Historica 131. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Einonen, Piia, Pirita Frigren, Tiina Hemminki & Merja Uotila. 2016. Leipä taivalten takana: Liikkuminen 1800-luvun alun Suomessa. *Ennen ja nyt. Historian tietosanomat* 16, 5, <https://journal.fi/ennenjanyt/article/view/108763/63760>.

Miettinen, Riikka & Ella Viitaniemi toim. 2018. *Reunamailla: Tilattomat Länsi-Suomen maaseudulla 1600–1800*. Historiallisia tutkimuksia 278. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Wolff, Charlotta. 2020. *Edelläkävijät. Neljän suurkauppiassuvun tarina modernisoituvasta Suomesta*. Gaudeamus.